

- ÖKSÜZ, C.** (1997). "İlköğretim Okulları Müdürlerinin Öğretmenlerle İletişim Sürecindeki Yeterlilikleri". Denizli: P. Ü. S. B. E. Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZBEK, F.** (2001). Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. Cilt:3, Sayı:2.
- ÖZDEN, Y.** (1998). *Eğitimde Dönüşüm*. Ankara: Pegem Yayınları.
- PEHLİVAN, İ.** (1992). "Eğitim Yönetiminde Stres Kaynakları". Ankara: A. Ü. S. B. E. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- RUSSELL, B.** (2001). *Eğitim Üzerine*. İstanbul: 5. Baskı, Say Yayınları.
- UZUNOĞLU, Z. Ş.** (1994). "İletişim Sürecinin Analizi". Malatya: İ.Ü.S.B.E. Bilim Uzmanlığı Tezi.
- ÜSTÜNER, M.** (1993). "Yönetim Sürecinin Analizi". Malatya: İ.Ü.S.B.E. Bilim Uzmanlığı Tezi.
- WOOD, R. PAYNE, T.** (1999). *Competency Based Recruitment and Selection*. Newyork. John Wille Sons Inc.

İLETİŞİM ADRESİ

Yrd. Doç. Dr. M.Metin ASLAN
Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Öznur ATEŞ
Kırıkkale Fatih İ.Ö.O.

KUR'AN VE SÜNNET'E GÖRE ÇOCUK EĞİTİMİNDE ÖDÜL VE CEZA

Doç.Dr. Muhammed Aydın
Sakarya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÖZET

Bu makale, çocuk eğitiminde en etkin unsurlardan biri olan "ödül ve ceza" konusunu Kur'an ve sünnet ışığında ele almaktadır. Makalede çocuk eğitimi açısından ödül ve cezanın yeri ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda muhatapın bir çocuk olduğu göz önünde tutularak, ödül ve ceza öncesi örnekliliğin önemine vurgu yapılmıştır. Ödül ve cezanın işlevselliği ve boyutları, çocuğun azarlanması, çocuğa karşı ödül ve cezanın basamakları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Sünnet, ebeveyn

ABSTRACT

This article deals with the issue of "prize and punishment" which is the most effective elements in child education in the light of Quran and Sunnah. The place and importance of "prize and punishment" in child education has been explored in this article. In this context the importance of demonstration model before "prize and punishment" has been emphasised. The issues of functionality and dimensions of "prize and punishment" its footsteps have been discussed on.

Key Words: Quran, Sunnah, parents

1. GİRİŞ

Çocuklarımız bizim en değerli varlıklarımızdır. Onları doğru bir eğitimle yetiştirerek hem kendilerine hem çevrelerindeki insanlara, hem din ve vatanlarına vefalı birer insan olmalarını sağlamak zorundayız. Eğitim meselesi zor bir süreç olarak anne ve babanın en zor görevlerinden sayılır. Bundan dolayıdır ki ülkemizde olduğu gibi dünyanın birçok ülkesinde, çocukların daha iyi yetiştirilebilmeleri için; eğitim usullerini kavrayabilmeleri ve istenilir düzeyde verimli bir hale gelebilmeleri için anne ve babalara dönük özel eğitim programları, kurslar ve seminerler vb. etkinlikler düzenlenmektedir.

Günümüzde çocuk eğitiminin önemine her fırsatta vurgu yapılırken İslam dininin çocukların eğitimi, yeteneklerinin geliştirilmesi ve güzel ahlak ile donatılmaları noktasında ortaya koyduğu prensipler, Kur'an ve sünnet ikilisinin çocuk eğitimine dönük getirdiği mesajlar göz ardı edilmemelidir.

Bütün araştırma ve gözlemler dini inanç ve tutumların teşekkülünde ilk çocukluk dönemindeki aile ilişkilerinin en etkili faktör olduğu hususunda birleşmektedirler. (Hökelekli, 2001) Tabii ki, çocuğunu iyi bir eğitimle yetiştirmek ve bu noktada başarılı olmak isteyen ebeveyn için, ilk planda takip etmesi gereken yolların ne olduğunu bilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu noktada çocuklarını iyi bir eğitim hususunda gayretli olan anne ve babaya; örnek, ödül ve ceza, pratik uygulama/güzelliklerin yaşanılabilirliğini göstermek, kıssa, öğüt ve atasözü sunma gibi yöntemleri önerebiliriz. Biz bu çalışmamızda bunlardan sadece ödül ve ceza yönünü ele alacağız.

2. ÖDÜL VE CEZA ÖNCESİ ÖRNEKLİĞİN ÖNEMİ

Ödül ve ceza unsurunu kullanmadan önce çocuğun yanlış ile doğruyu görebilmesi için önüne bir takım örneklerin konması gerekir. Aynı şekilde ödül ve cezanın adil ve etkin bir şekilde gerçekleşmesi için çocuğa, davranışlarını hem ahlaki hem de dini yönden değerlendirebilecek bir anlayış kazandırılmalıdır. Örneklik, çocuğun eğitimi açısından en önemli ve belirgin metotlardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Çünkü çocuğun fitratında/yaratılışında bir başkasını taklit etme, takip etme ve bir başkasını örnek alma özelliği bulunmaktadır. Çocuk birçok yönleriyle bir radarın, bir kameranın çağrışımını sergiler. Etrafında olup bitenlerin iyi-kötü ayırımı yapmadan kaydını yapar, resmini çeker. Bu özelliğiyle çocuk, zihnine, annesinin ve çevresinde bulunan diğer yakınlarının bütün davranışlarını kaydeder. İşte bunun içindir ki, özellikle annenin mesuliyeti büyük önem arz eder. Bu öneme binaen anne, düzgün bir örnek ve iyi bir numuneliği sağlamak mecburiyetindedir. Zira annenin her sözü, her hareketi ve her davranışı herkesten daha önce çocuğun etki alanına girer. Eğer çocuk annesini namaz kılarken görürse, farklı durumlarda Allah'ı zikrederken işitirse, zaman zaman fakirlere ve yoksullara acıdığı hissederse; bu davranışların hepsi çocuğun zihninde yer eder, hatta silinmeyecek şekilde iz bırakır. Dolayısıyla bilerek veya bilmeyerek çocuk, yapılanları hayatının ileri safhalarında taklit etmeye koyulur.

Anne, gerek evde ve gerek ev dışındaki hayatın her yönüyle sergilemiş olduğu hareket ve davranışlar aracılığı ile çocuğuna İslam'ın adabını/yol yordamını öğretir. Eğer anne, bir şeyi alırken veya verirken, yerken veya içerken sağ elini kullanırsa; her işin başında Allah'ın adını anarsa (Bismillâhırahmânırahîm derse) ve her işin sonunda da Elhamdulillah/Hamdolsun Allah'a, derse çocuk da şüphesiz annesi gibi davranacaktır. Sünnette Hz. Peygamber'in tavsiyelerinin bu noktaya ışık tuttuğunu görmekteyiz. Ömer b. Ebî Seleme'ın gelen bir rivayete göre o şöyle demiştir: Ben Resûlullah 'ın terbiyesi altında bir çocuktum. Yemek yerken elim yemek kabının her tarafında dolaşırdı. Allah Resûlü bana: - "Ey oğul, (yemeğe başlarken) Allah adını an, (Bismillâhırahmânırahîm de) sağ elinle ye ve sana yakın olan taraftan ye!" buyurdu. Bundan sonra ben her zaman Besmele ile, sağ elimle, önumden yemek yedim, demiştir. (Buhârî, Et'ime, 2, hadis no:5376).

Daha işin başında çocuk, çevresiyle ilişkiler açısından komşunun yerinin ne olduğunu ve ona nasıl davranılması gerektiğini annesinden öğrenir. Eğer çocuk, anne ve babanın komşularına güzel muamele ettiğini, onların sevinç ve üzüntülerini paylaştığını görürse o da aynı güzellikler üzerine yetişmiş olur ve anne ve babanın güzel davrandığı gibi insanlara özellikle de komşulara aynı şekilde davranır. Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde "Nerede olursan ol Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle yaşa, işlediğin bir günahın arkasından hemen bir sevap işle ki onu imha edip yok etsin. İnsanlara güzel ahlakla muamele et." buyurmuştur. (Darimî, Rıyak 71, hadis no: 2791)

Örneklik vasıtasıyla eğitimin, hem anneye hem de babaya yüklediği sorumluluğun iyi kavranmış olması gerekir. Tabii ki annenin örneklik açısından rolü başkalarından daha önemli, etki bakımından da ailenin diğer fertlerinden daha belirgindir.

Örneklik yoluyla eğitimde, annenin yanında ailenin diğer fertleri de örnek olurlarsa işte o zaman fayda daha çok olur. Aksi takdirde annenin gayretleri boşa gitmiş olacaktır. Hiçbir şekilde çocuk, annesinin sözleri ile davranışları arasında bir tezat görmemelidir. Yoksa anne, çocuğuna kötü bir örneklik takdim etmiş olur. Yalan söyleyen anne, çocuğunun doğru konuşmasını nasıl isteyecektir? Aldatan ve başkasına hainlik yapan bir anne nasıl çocuğunun emin bir insan olmasını bekleyecektir? Ağzı bozuk olan ve çirkin sözler sarf eden anne, nasıl olur da çocuğunun böyle olmamasını isteyecektir?

Pratiğe dökülmeyen, uygulamaya konmayan konuşmaların kişiye hiçbir faydası olmamakla birlikte yapılanın da çirkin bir şey olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Zira Yüce Allah Kur'an'da "Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır." buyurmaktadır. (Saf, 61/3)

Unutkanlık ve yanlış yapmak insanın yapısında bulunmaktadır. Bundan dolayı çocuk için her yönüyle ancak masum olan Hz. Peygamber örnek olabilir. Zira O, hayatın her safhasını; çocukluğu, yetimliği, yoksulluğu yaşayan bir insandır. Bir öğretici olarak Hz. Peygamber, davranışlarıyla çocuklar dahi olmak üzere, bütün

insanlara örnek olmanın yanında, sözleriyle de onların nasıl hareket etmeleri gerektiğini farklı farklı münasebetlerde anlatıyordu. O, anlaşılır konuşur; insanların doğru ve iyi anlamaları için bazı cümleleri tekrar ederdi. Çocukların ve genel anlamda insanların seviyelerine göre konuşurdu. Konuşurken uzatmadan kısa ve özlü konuşurdu. Yapmadığı şeyleri söylemez, konuştuğu şeyleri samimi ve adeta yaşıyor muşcasına anlatırdı. Dolayısıyla bu ve benzeri hayatın her sahnesinde örnek bir insandı. Zira O'nun hakkında Yüce Allah Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun ki, Allah'ın Resulünde Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı bekleyenler ve Allah'ı çok zikreden sizler için en güzel bir örnek vardır."* (Ahzab, 33/21)

Bu ayet-i kerimede Allah, yemin ederek Hz. Peygamber'in hayatının istisnasız her bakımdan örnek model olduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla Mevdûdî'nin de işaret ettiği gibi Hz. Peygamber, her yönüyle bir model kabul edilmelidir. Hatta bir örnek model kabul edilmesinin ötesinde, insanların kişilik ve karakterlerini bu modele göre şekillendirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. (Mevdûdî, 1996)

Bununla birlikte anne ve baba, Hz. Peygamber'i yakından izleme fırsatı bulan sahabîlerden ve sahabîlerle buluşan ya da bir arada yaşayan, Hz. Peygamber'i onlar kanalıyla en yakın elden öğrenme şansını yakalayan tabii alimlerinden, yeri geldiğinde çocuklarına örnek pasajlar sunmalıdır. Sahabeden Sa'd b. Ebi Vakkas "Çocuklarımıza Kur'an'dan bir süre öğretir gibi Hz. Peygamber'in fetihlerini öğretiyorduk." demiştir. (İbn Kesir, 1351/1932)

Çocuk hayatının daha ilk safhalarında, Hz. Peygamber, Sahabe, tabiün ve ecdadın kahramanlıklarını dinlerse, ahlakî değerleri daha erken yaşlarda öğrenirse; dinlediği ve öğrendiği bu güzellikler onun kişiliğini olumlu yönde etkileyecek, bu da onu cesaretli ve atılga olmaya sevk edecektir.

Bununla birlikte okulun da bu örnekliliğin işlenmesinde tamamlayıcı bir rolü bulunmaktadır. Hatta okul öğretmenleri ve çevresi bu duruma uygun değilse, ebeveynin gayretleri yeterli olamayacak, netice olarak da örneklilik eğitiminde istenilen başarı sağlanamayacaktır.

Örnekliliğin kişilerin ahlakını ve gidişatını önemli bir şekilde etkilediğini vurgulamak için kelâmîkibar olarak değerlendirilecek şu sözle bu mevzuyu noktalamak istiyorum: Kendisinin başkalarına örnek olmasını isteyen kişi; başkalarına öğretmeye kalkmadan kendisine öğretmekle işe başlasın. Davranışları ile başkasını eğitmesi, lisansı ile eğitmesinden önce olsun. Herkesten önce kendini eğiten ve öğreten kişi, başkalarını eğitime ve öğretmeye kalkıp kendini eğitmek ve öğretmekten aciz olandan daha saygındır.

3. ÖDÜL VE CEZA'NIN İŞLEVSELLİĞİ VE BOYUTLARI

Çocuğun eğitiminde güzel sonuçlar elde etmek için ödül ve ceza büyük önem arz eder. Belki de ödül ve ceza, Kur'an'ın, muhatapını etkin kılabilmek için kullanmış olduğu en önemli metotları arasında sayılır. Zaten Kur'an ayetlerini incelediğimizde, Kur'an'ın insanı dengeli bir şekilde tutmak için getirdiği emir ve yasakların uygulanmasında terğib/teşvik- terhib/korkutmak metodunu kullandığını görürüz. Eğer bir yerde teşvikle ilgili ayetler varsa hemen akabinde korkutma ve uyarma ifade eden ayetler gelir. Yine aynı şekilde Kur'an tetkik edildiğinde, Kur'an'da tek başına korku sayfasının, teşvik sayfasının, yada yalnız başına bir cennet sayfasının veya bir cehennem sayfasının olmadığı müşâhade edilir. Tam aksine az önce işaret ettiğimiz gibi Kur'an ayetlerindeki terğib ve terhib birbirini kovalar. İşte Kur'an'ın denge unsuru olan bu metodunu çocukların eğitiminde de kullanabiliriz.

Eğer çocuk istenilenleri yapma noktasında ilerleme kat ederse, bol bol övülerek söz ile ödüllendirilmelidir. Bu yolla gururu okşanan ve sevinen çocuğun, ödüllendirilen işlere ilgisi artacak ve teşvik sayesinde ilgisinin devamı sağlanacaktır.

Çocuk, işin başında iken elde edilecek sonucun ödülünü bilirse bu onun o işe teşvikini/özenmesini kuvvetlendirir ve o işi öncelikleri arasına koyar. Çocuğa başarı sonunda verilecek şey, rüşvet olarak algılanması için ödül olarak adlandırılır.

Cezalandırma ise, ancak cezanın gerekliliği konusunda bilgi sahibi olduktan sonra, bildiği halde eski yanlış davranışlarına dönen kişi için söz konusu olur. Cezanın uygulanması o kişiyi kazanmak içindir. Ama cezanın tesir etmeyeceği anlaşılabilir bir kişi için ısrarcı olmamak gerekir. Ödüle olduğu gibi cezanın da karşılığının ne olacağı çocuk açısından önceden bilinmesi gerekir. Bildirilen bu cezaların yapılan işin hemen arkasından uygulanacağı konusunda da, muhatapta kesin bir kanaat oluşturulmalıdır. Sonraya bırakılan ceza, etkisini kaybeder. Caydırıcı gücü noksanlaşır. Cezalandırma ile onu daha önceden haber vererek korkutmanın bu metotta önemli yeri vardır. Çoğu kimse ceza ile karşılaşmadan önce onun uygulanacağını bilmesi sebebi ile istenmeyen hareketi terkedebilir. Çünkü, ceza, onları korkutur. Korku ise onların kabullerinde çoğu zaman büyük rol oynar.

Ceza verirken amaç, çocuğu sadece eğitmek olmalıdır. Sabırsızlık ve kızgınlık gibi sebeplerle ceza verilmemelidir. Çünkü insanlar, genellikle bunlara benzer sebeplerle ceza verirler. Çocuğun kabul edilemez bir davranışıyla karşılaştığımızda onun yerine kabul edilebilen bir davranışı koymamız gerekmektedir. Özellikle bu gibi hallerde cezadan vazgeçip, onun yerine geçebilecek başka tutumlar takınmak gerekir. (Yavuzer, 1996)

İşaret ettiğimiz gibi ceza verilirken önce söz ile uyarıp cezalandırılması gereken hususun kötülenmesi yapılır. Muhatap çocuk olduğunda onun pişmanlığını temin edici sözler söylenir. Daha sonra ise caydırıcı olsun diye bazı zevk ve lezzetlerden mahrum bırakılır.

Ceza ve ödülün insan iradesine doğrudan etkili olduğu eskiden beri bilinen bir husustur. Bu iki unsurun etkisi kültürel hayatta aldıkları yere ve role göre değişmektedir.

Ödül ve ceza, genel anlamda Allah'ın kullara uyguladığı ilahî bir prensiptir. Kim Allah'ın yoluna uyarsa, iman edip iyi davranışlarda bulunursa Allah o kimse için altlarından ırmaklar akan cennetleri vaat eder. Erkek-kadın, hiçbir çalışanın emeğini zayı etmeyeceğini bildirir. Göç edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, Allah yolunda işkenceye uğrayanların, vuruşanların ve öldürülenlerin kesin olarak kötülüklerini örteceğini ve onları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağını bildirmekte ve ayetin sonunda da şöyle buyurmaktadır: “(Yaptıklarına), Allâh katından bir karşılık olarak (onlara bu ni'metleri vereceğim). Karşılıkların en güzeli Allâh katındadır.” (Al-i İmran, 3/195)

Şeytana uyup hak ve hakikat çizgisinden ayrılan kişinin netice itibarıyla Allah tarafından cezalandırılacağı Kur'an'da şu şekilde bildirilmiştir: “Andolsun, senden önce de nice peygamberlerle alay edildi. Fakat ben, o kâfirlere akıllarını başlarına toplamaları için mühlet verdim. Ama onlar akıllanmayınca sonra da onları azabımla kısıkvrak yakaladım, cezam nasılmış, gördüler.”(Ra'd, 13/32)

Ödül ve ceza inancı, çocuk eğitiminde iyi sonuçlar elde etmek için etkin vasıtalandır. Hatta bu ikisi toplum düzenini şekillendirmede önemli unsurlardandır. İkisinin çoğu kere bir arada bulunması daha faydalıdır. Ceza, hatanın tekrarlanmasından dolayı kullanılır. Bu geçici bir ceza olup, çocuk hatasını anlayıp özür dilediği ve hatasından vazgeçtiği anda kaldırılır.

Ödül, öğretim ameliyesinin başarısına önemli katkı sağlamaktadır. Çocuğun düzgün bir gidişat üzerinde olmasında rol oynar. Ceza ise, çocukta bulunan yanlışlıkların düzelmesini temin eder.

Çocuğa dönük olarak ödül ve ceza kurumunun çalıştırılmasında aşağıda zikredeceğimiz noktaların nazarı dikkate alınması gerekmektedir:

- Çocuğun davranışlarına karşın hak ettiği ödül ve cezanın geciktirilmemesi gerekmektedir.

- Ödül ve ceza, çocuğun şahsiyetinin oluşmasında önemli bir etken olduğu için ikisinde de israf edilmemesi gerekir. Zira küçük büyük demeden her hoş olmayan davranış karşısında cezalandırma yolunun seçilmesi, çocuğun kendine olan güveninin kaybolmasına sebep olur ve bu durum, onu düşmanca hareketler etmeye iter. Ödüllendirme de aynı şekilde aşırı bir şekilde sıkça kullanılırsa çocuğun nazik ve şımarık yetişmesine sebep olur. Sorumluluk taşımada zayıf kalır ve başarısız olur. Dolayısıyla Kur'an ve sünnetin de ortaya koyduğu gibi ödüllendirmede ve cezalandırmada orta yolu seçmek başarıyı yakalama açısından büyük önem arz eder.

- Çocuğun yaptığı işle ona biçilen ödül ve cezanın hacmi arasında denge olmalı, uçurumlar olmamalıdır. Ebeveyn bu konuda oldukça sorumludur. Ancak limitler içinde seçim hakkı tanınması çocuğa sorumluluk almasında yardımcı olur. (Gary D. McKay, 2002)

- Çocuğun yaptıkları önemli ve güzel işlerin karşılığında güzel sözlerle veya azıcık bir tebessümle dahi olsa ödüllendirilmesi, etki açısından çocuğun eğitiminde daha kalıcı ve daha güçlüdür.

- Anne ve baba, çocuklarına karşı ödül ve ceza noktasında çelişkili davranmamalıdır. Yani birisi yapılan işi onaylayıp diğeri onaylamazsa bu çocuğa olumsuz etki yapar. Bu bir tutarsızlık olup çocuğun ruhsal gelişimini bozabilir. (Özalp, ts)

- Ödül ve ceza noktasında çocukların konumlarını da göz önünde tutmak gerekir. Bir çocuğa uyguladığımız bu metodu, aksi tesirle karşılanmamamız için başka bir çocuğa aynı dozda ve aynı ölçülerde uygulama şansımız olmayabilir.

- Ödül ve cezada çocuğun yapısına uygun davranılmalı ve çocuğun kız çocuk mu yoksa erkek çocuk mu olduğu göz önünde tutulmalıdır.

- Mümkün olduğunca çocuğun davranışlarına karşı düşünülen ödül ve cezanın, çocuğun annesi veya babası tarafından olmalı; kardeşlerine veya akrabalara bırakılmamalıdır. Aksi takdirde bu çocuğu olumsuz yönden etkiler hatta çocuk, büyüdüğünde de meydana gelen hadisenin tesirinden kurtulamaz.

- Çocuklar arasında ödül ve ceza, ortak paydalar üzerine oturtulmalı haksızlığa mahal verilmemelidir.

- Çocuğun her hangi bir hatadan dolayı cezalandırılması gerekiyorsa gizliliğe dikkat etmek en doğru olanıdır. Çocuğun arkadaşları yanında, komşuların gördüğü yerde veya misafir bulunduğu cezalandırma yolunu seçmemek, daha sonraya bırakmak, çocuğun şahsiyetinin zedelenmemesi yönünden oldukça önemlidir. Bununla birlikte çocuğu, yaptığı güzel bir işten dolayı başkalarının yanında övmek onun için bir çeşit ödül sayılır.

- Ödül ve cezada dini ve ahlâkî ölçüleri aşmamak gerekir. Mesela, ateş ve benzeri şeyler ile korkutma, yemek ve içmekten mahrum bırakma gibi yollar asla seçilmemelidir. Ödüllendirirken de dini ve ahlâkî ölçülere aynı şekilde riâyet edilmeli ve çocuğun, fesat ve ahlaksızlığın cirit attığı yerlere gönderilmesine müsamahakâr davranılmamalıdır. Bazılarının yaptığı gibi çocuğa ödül olsun diye derse gitmemesine, bir gün dahi olsa okulu tatil etmesine müsaade edilmemelidir.

4. ÖDÜL OLGUSU

Psikolojik açıdan konuya bakacak olursak eğer çocuk yaptığı güzel işler karşısında anne ve babasında teşvik ve ödüllendirme görürse, çocuk onu karşılıksız bırakmaz, tavır ve davranışlarının öncekinden çok daha güzel olmasına çalışır. Dolayısıyla çocuğu eğitime noktasında ödüllendirme metodu, oldukça hikmetli kullanılması gereken bir metottur. Ödülün eğitime olacak katkısını abartıya kaçarak kaybetmemeye dikkat edilmelidir. Zira abartılı ödül, çocuğu şımartacak ve onun azgın işler yapmasına sebep olacaktır.

Eğer anne ve baba, herhangi bir başarısından dolayı çocuğa bisiklet, bilgisayar vb. değerli eşyalar alırlarsa ve ödüllendirmenin de sadece maddi olacağını düşünüp bununla yetinirlerse yanlış yapmış olurlar. Yine birçok kimsenin metot olarak uyguladığı gibi, eğer anne ve baba, çocuklarının daha iyi notlar getirmesi için onlara ödemelerde bulunurlarsa yanlış bir mesaj vermiş olurlar. Zira bu durumda çocuklar notları kendileri için değil, ebeveynleri için almış olurlar. (Gary D. McKay, 2002) O halde doğru olanı yapmak gerekir. Anne veya babanın, yeri geldiğinde çocuğun alınma ödülü gerektiren hallerde bir öpücük kondurması, çocuğun nezdinde bazen her şeyden daha üstün ve daha değerlidir. Zira çocuklara karşı duyulan sevgiyi ifade etmenin en iyi yollarından biri, onların kucaklanıp öpülmesidir. İbn Ömer'in rivayetinde Hz. Peygamber'in iki reyhanım dediği torunları olan Hasan ve Hüseyin'i, Enes'in bildirdiğine göre sık sık çağırıp koklar ve bağrına basardı. Hz. Peygamber, kendi öz evlat ve torunları dışında kalan çocuklara da aynı sevgi tezahüründe bulunuyordu. Üsâme diyor ki: "Resûlullah beni bir dizine, Hasan b. Ali'yi de diğer dizine oturtur, sonra ikimizi birden bağrına basar ve "Ey Rabbim! Bunlara rahmet et, çünkü ben bunlara karşı merhametliyim" derdi. (Buhârî, Edep 22, hadis no:6003) İslam alimleri çocuğun öpülmesini rahmet öpüşü olarak değerlendirmişler, bunu bilhassa şehvani olan öpmelerden tamamen ayırmışlardır. (Canan, 1988)

Burada biraz detaylandırdığımız çocuğu öpme hadisesi; ona olan sevgiyi izhar etmenin yanında yeri geldiğinde bir ödül yerine geçebileceğine vurgu yapmak içindir.

Bazen anne, satın alacağı oyuncak şeylerle, çocuğunu ödüllendirecek maddi imkâna sahip olmayabilir. O zaman da imkânın elverdiği kadar kâğıtlardan, kumaş parçalarından veya evde bulunan başka eşyalardan bazı oyuncaklar yaparak çocuğu ödüksüz bırakmamaya gayret eder. Anne bu davranışıyla çocuğunun akıl ve becerisinin gelişmesine yardımcı olmuş olur.

Ödüllendirmeyi aslında sadece oyuncak türü şeylerden düşünmemek gerekir. Kitapla ödüllendirerek kültürel katkı sağlanabilir veya spora dönük bir hediye olarak çocuk spora yönlendirilebilir.

5. CEZA OLGUSU

Cezalandırmaya geçmeden önce çocuğa davranışlarını hem ahlaki hem de dini yönden değerlendirebilecek bir anlayış kazandırılmalıdır. (Peker, 1994) Bundan sonra suç meydana gelmiş ise muamele açısından asıl olan çocuğa yumuşak ve merhametli davranmaktır. Eğitimciler, zaruri hallerin dışında sert davranmanın veya kaba kuvvet kullanmanın doğru olmadığına kanaat getirmişlerdir. Tabii ki daha güzeli yakalama noktasında, günümüzde eğitimin kat etmiş olduğu merhaleleri de göz ardı etmemek gerekir. Günümüz eğitim metotlarının da işaret ettiği gibi, çocuğu cezalandırırken gururunu zedeleyip şahsiyetinin zayıflamasına mahal vermemek gerekir. İslam'ın, eğitimciye ceza metodunu önerirken bu işi keyfiyete bırakmadığını, bilakis boyutlarını çizdiğini ve sınırlarını belirlediğini görmekteyiz.

5.1 CEZANIN BASAMAKLARI

Cezalandırmanın şekil ve sınırları suça göre değişir. Dolayısıyla bizler cezanın şekillerini aşağıda belirteceğimiz kategorilere ayırabiliriz:

- Çocuğun hatayı ilk defa işlemesinden dolayı kendisine müsamahalı yaklaşmak: Çocuk ilk defa hata işleyip kabul görmeyecek bir iş yaparsa uyarılır ve o işin yanlışlığı ona güzel bir üslupla aktarılır. Çünkü yaptığı işi ilk işlediği için onun yanlış olduğunu veya zararlı olduğunu bilemeyebilir. Kendisinde o işe karşılık bir alışkanlık peyda etmediği için onun eğitiminde bulunan kişi, bu ve benzeri kasıt taşımayan hatalarda ona hoşgörülü ve müsamahakâr davranır. Eğer yaptığı yanlış başkasına dönük ise, çocuğun eğitiminden sorumlu olan kimse onu düzeltme yoluna gider ve çocuğu incitmeden ileriye dönük önlemini alır. Çocuk bu olup bitenin sonunda, başkasına zarar vermenin doğru olmadığını öğrenir. Aslında o anda hatadan dolayı çocuğa toleranslı davranmak, konunun ihmali anlamına gelmez. Anne ve baba veya onun eğitiminden sorumlu kişi, tekrar aynı hataya düşmemek için ilk fırsatta onu uyarır.

Gizlice yol göstermek ve rehberlik yapmak, merdivenin ilk basamağı sayılır. Eğer çocuk, uyarıldığı ve müsamaha gösterildiği hataya tekrar dönerse, eğitimci kızgınlığının dozunu öncekinden biraz daha fazla şekilde yükselterek uyarısını tekrarlar. Yine aynı şekilde belirttiğimiz gibi bu, başkalarının yanında değil, çocukla onu eğiten arasında bir gizlilik içerisinde yapılmalı ve çocuğun bu uyarıdan olumsuz bir şekilde etkilenmesinden kaçınılmalıdır.

Ömer b. Ebî Seleme'den gelen bir rivâyette şöyle dediği nakledilmiştir: "Ben Resulullah'ın terbiyesinde büyüyen bir çocuktum. Yemekte elim, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Allah Resûlü bana ikazda bulundu: "Evlât! Allah'ın ismini an, sağınla ye, önünden ye." Bundan sonra hep böyle yedim. (Buhârî, Etime 2, hadis no: 5376; Müslim, Eşribe 2, hadis no: 3767; İbn Mace, hadis no: 3258; İbn Hanbel, Müsned, hadis no: 15740)

Hız. Peygamber'in burada yaptığına bakacak olursak çocuğa yemek adabını gösterirken ve doğruyu öğretirken etkili bir yöntem kullandığını görürüz. O da çocuğa, "öyle yapma" gibi azarlayıcı veya yasaklayıcı ifadelere yer vererek sadece yanlış yaptığını bildirme yolunu seçmemiş, bilakis aynı anda doğru olanı da öğretmiştir. Tabiri caiz ise bu şekilde bir taşla iki kuş vurmuş oldu. Zira Hz. Peygamber'in bu metodu ile çocuk, hem yemek esnasındaki doğru olanı yapıyor ve yaptığı yanlıştan alıkonuyor, hem de aynı zamanda o yapılanın neden yanlış olduğunu orada öğrenmiş oluyor. Zira ödül ve cezanın, yaptığı hangi işten ötürü olduğunu çocuğun bilmesi eğitim açısından daha müessir olmaktadır.

Sahabeden Huzeyfe anlatıyor: "Biz Resûlullah'ın yanında yemeğe oturunca, Resûlullah yemeye başlamadıkça, kesinlikle elimizi yemeğe uzatmazdık. Bir seferinde yine O'nunla yemeğe oturmuştuk. Derken bir küçük kız çocuğu geldi, sanki arkasından bir iteni var gibi hemen elini yemeğe sokmak istedi. Resûlullah elinden tuttu. Arkadan bir bedevî geldi, sanki onun da arkasından iten biri vardı, alelacele o da elini yemeğe sokmak istedi. Resûlullah onun da elinden tuttu ve şunu söyledi: "Şeytan, üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyen yemeği kendine helal addeder. Nitekim şeytan, sayesinde yemeğimizi kendine helal kılmak için bu kız çocuğunu getirdi. Ben de elinden tuttum. Bunun üzerine şu bedeviyi getirip onunla yemeği kendine helal kılmak istedi, ben onun da elinden tuttum. Canımı elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki şeytanın eli, o ikisinin eliyle birlikte avucumdur." "Resûlullah, bunları söyledikten sonra besmele çekip yemeye başladı." (Müslim, Eşribe 102, hadis no:2017; Ebu Davud, Et'ime 16, hadis no:3766)

Burada Hz. Peygamber'in insanların yanlışını özellikle de çocuk ve bilmeyen kimselerin yanlışlarını düzeltirken ne kadar ince ve zarif bir metot uyguladığını görmekteyiz. Besmele çekmeden yemeğe başlamanın zararını ortaya koyarak besmele çekilmesinin gerekli olduğunu vurgulamaya çalışıyor. Hadiste geçtiği gibi bu hadise; bir kız çocuğu, ilim ve irfan meclislerinden uzak bir bedevî sebebi ile meydana geliyor. Ancak Hz. Peygamber bu durum vasıtasıyla etrafındaki insanlara yanlışları bildirirken, aynı zamanda da doğrusunu telkin ederek yapılan yanlışın düzeltilmesini sağlamaktadır.

5. 2. ÇOCUĞUN AZARLANMASI

Eğer çocuk, işlediği hatadan dolayı gizlilik çerçevesinde azarlandıktan sonra aldırış etmeden aynı hataya devam ederse o takdirde, arkadaşları ve yakın çevresi önünde hatası açığa vurularak cezalandırılır. Zira yapmış olduğu hatanın açıktan söylenmesi, ahlâki korkuyu devreye sokacağından bir çeşit cezalandırma sayılır. Çocuk, bu ceza türünün kendisine uygulanmasından dolayı, arkadaşları ve çevresi önünde bir daha recide olmamaya dikkat edecektir. Ancak aleni azarlamayı yaparken, azarın çocuğun, hatasına dönük yapıldığı ve bizzat çocuğun şahsiyetinin kastedilmediği anlaşılmalıdır.

Bazı kaynaklarımızda korkutma, ürkütme, yüz çevirme ve yerme gibi manevi cezaların caydırıcı olmadığı zamanda ağrıtıcı olmayacak şekilde dayak yolunun

kullanılabileceğine değinilmiştir. Ben bu çalışmamda günümüz şartlarına hizmet etmeyeceğini düşündüğüm ve aynı zamanda yanlış anlaşılmalara sebebiyet vereceğinden dolayı bu konu üzerinde geniş bir şekilde durmayacağım. Ancak Fârâbî (ö. 257/870)'ye göre manevi cezaların fayda vermediği ortaya çıkar ve onlarla sonuca ulaşılamazsa, o zaman eğiticinin cismanî bir cezaya (dayağa) başvurması kaçınılmaz olur. (Çağrı, 2000)

Bütün bu yazılanlardan sonra çok önemli gördüğüm bir konuya dikkat çekmek istiyorum. O da yapılması gereken, anne-babanın gördükleri yanlışlardan dolayı çocuklarını hemen cezalandırma yönüne gitmemeleri, öfke sebebiyle bedduaya sarılmamalarıdır. Bunun tam tersine olumsuzlukları olumlu hale çevirmeye gücü ve kudreti olan Allah'a o çocuğun düzelmesi için "Allah islah etsin" gibi ifadelerle dua etmeli, acaba duam fayda verir mi diye tereddüt etmemelidir. Anne ve babanın çocuklarına yapacakları duanın kabul olunacağı müjdelendiğinden dolayı çok önemlidir. Eğer anne veya baba çocuğuna içten dua ederse, kabul olunması daha süratli olur.

Duaların kabul olunacağına dair birkaç örnek vermeye çalışalım. Yaşı geçmiş bir ihtiyar olan Hz. Zekeriya ileri yaşta ve kısır bir eşi olmasına rağmen kendisine temiz bir nesil bağışlanmasını dileyerek Rabbine şöyle dua eder: "Ey Rabbim bana kendi tarafından temiz bir soy bağışla, hiç kuşkusuz sen şu duayı işitensin' dedi." (Al-i İmran, 3/38)

Bu samimi, sıcak gönülden gelen duanın sonucu ne oldu? İnsanların alışageldiklerinin tersine o yaşta çocuk sahibi oldu. Çünkü onun çocuk sahibi olma dileğini yerine getiren kudret yüce Allah'ın kudretidir.

Yine aynı şekilde Yüce Allah Kur'an'da Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail'in birlikte şu duayı yaptığını bizlere aktarır: "Rabbimiz, bizi sana teslim olanlar yap, neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar; bize ibâdet yerlerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira, tevbeleri kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin. Sen!" (Bakara, 2/128)

Ayetten de anlaşıldığı gibi, Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail, kendilerine yardımcı olacak olanın Yüce Allah olduğunu iyi bildiklerini dile getiriyorlar.

Burada çocuğun da aynı şekilde anne ve babası için dua etmeleri gerektiğine işaret etmemiz gerekmektedir. Zira Yüce Allah, Kur'an'da bir evladın, hem anasına hem de babasına hizmet etmesi gerektiğini ve onlara dua etmesini emrederek şöyle buyurmaktadır: "Biz insana, anne ve babasına güzel muamele etmesini emrettik. Zira annesi onu nice zahmetlerle karnında taşımış ve nice güçlüklerle doğurmuştur. Çocuğun anne karnında taşınması ve süttten kesilmesi otuz ay sürer. Nihayet insan, gücünü kuvvetini bulup daha sonra kırk yaşına girince "Ya Rabbî!" der. "Gerek bana, gerek anneme babama lütfettiğin nimetlerine şükür yoluna beni sevk et! Senin razı olacağın yararlı işler yapmaya beni yönelt ve bana salih, dine bağlı, makbul nesil nasib eyle! Rabbim! Senin kapına döndüm, ben sana teslim olanlardanım." (Ahkaf, 46/15)

6. SONUÇ

Bu mütevazî çalışmamızda, zikrettiğimiz örnekler muvacehesinde, kaynağı vahiy olan Kur'an ve sünnetin, çocukların eğitimi açısından büyük önem arz ettiğini ortaya koymaya çalıştık. İyi bir örneklilik yoluyla yapılan eğitimin, çocuğun gelecekte ödül ve ceza karşısında olumlu etkilenmesinin iyi bir kişiliğe sahip olmasında en büyük etkenlerden biri olduğunu tespit ettik. Dolayısıyla başta anne ve baba olmak üzere çocukların eğitimi ile uğraşan kimselerin, ödül ve cezanın, çocuğun hayatını disipline etmede en önemli etkenlerden birisi olduğunu bilmeleri gerekir. Zira ödül ve ceza müessesesini çocuğa karşı eşit bir şekilde uygulamak, çocuğun dengeli yetişmesini sağlar ve hayatı boyunca aşırı uçlardan uzak kalır. Çocuğun yaptığı hatalardan dolayı azarlanması, bir ceza türü olarak eğitim basamaklarından sayılmakla birlikte, bu tür cezayı verirken muhatabın bir çocuk olduğuna dikkat edilmeli ve onun seviyesine uygun bir ceza seçilmelidir. Çocuk eğitiminde ödül ve cezanın, yaptığı hangi işten ötürü olduğunu ve ne kadar olacağını çocuğun bilmesi eğitim açısından oldukça büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Kur'an-ı Kerim

- BUHÂRÎ, M. B. İSMAİL.** (1987). *Sahihu'l Buhârî* (thk. Mustafa el- Boğa) Dâru İbn Kesîr, Beyrût.
- ÇAĞRICI, M.** (2000). *İslam Düşüncesinde Ahlak*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul. s. 125.
- CANAN, İ.** (1988). *Resulullah'a Göre Ailede ve Okulda Çocuk Terbiyesi*, Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum. s. 107.
- DARİMÎ, ABDULLAH B. A.** (1987). *Sünen*, Daru'r-Reyyan li'ttûrâs, Kahire.
- EBÛ DÂVÛD ES- SÎCİSTÂNÎ, SÛLEYMAN B. EŞ'AS.** (1986). *Sünen*, (thk. M. Muhyittin Abdulhamit) Dâru'l-Fikr, Beyrût.
- GARY D. MCKAY & JOYCE L. MCKAY.** (2002). *Kaba Bir Dünyada Saygılı Çocuklar Yetiştirmek*, Tercüme:Halime Misge Kurşun, Kariyer Yay., İstanbul s.180, 217.
- HÖKELEKLİ, H.** (2001). *Din Psikolojisi*, TDV yay. Ankara, s. 257
- İBN HANBEL, A.** (1991). *Müsned*, Daru'l-Fikr, Beyrût.
- İBN KESİR, İSMAİL B. KESİR,** *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Matbaatu's-Saade, Kahire, (1351/1932), III, 297

İBN MACE, MUHAMMED B. YEZİD, *Sünen*, (Thk. Muhammed Fuat Abdalbaki), Daru'l-Fikr, Beyrût, ts.

MEVDÛDÎ, EBÛ'L AL'A. (1996). *Tefhîmu'l-Kur'an*, İşaret yay., İstanbul, IV, 401

MÜSLİM, EBÛ HÜSEYİN, MÜSLİM B. HACCAC, *Sahîhu Müslim*, (thk. M. Fuat Abdalbaki) Dâru İhyai't Tûrâsi'l Arabî, Beyrût, ts.

ÖZALP, A. *Çocuğumuz ve Siz*, İdol Yayıncılık, İstanbul ts. s. 62

PEKER, H. (1994). *Çocuk ve Suç*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul. s. 143

TİRMİZÎ, MUHAMMED B. İSÂ, *Sünen*, (thk. Ahmet Şakir), Dâru İhyai't Tûrâsi'l Arabî, Beyrût, ts.

YAVUZER, H. (1996) *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, Remzi Kitabevi, İstanbul. s. 95

İLETİŞİM ADRESİ

Doç.Dr. Muhammed Aydın
Sakarya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Ozanlar Kampüsü/Sakarya

e-posta: muhammed@sakarya.edu.tr